

GOTLANDS FORNSAL	
Dnr	Koncnr
/	529 / 41

G O T L A N D

R u t e s n

St. Valla

Till Riksantikvarien.

Efter erhållet muntligt tillstånd från t.f. föredraganden hos riksantikvarieämbetets byggnadsavdelning, antikvarien B. Berthelson, företogs under tiden 11 - 28 augusti en undersökning av en i Föreningen Gotlands Fornvänners ägo befintlig medeltida huslämning vid St. Valla i Rute socken på norra Gotland. I arbetet, vilket leddes av undertecknad, deltog 5 - 6 värnpliktiga civilarbetare, vilka för ändamålet ställts till förfogande av riksantikvarieämbetet. De med undersökningen förenade omkostnaderna ha bestritts av Gotlands Fornvännar.

Platsen för undersökningen är belägen omedelbart norr om en mindre avtagsväg från stora landsvägen Valleviken - Rute kyrka österut mot Puttersjaus c. 200 m. från huvudvägen. Före undersökningens början var av medeltidsbyggnaden synligt blott en liten tunnvalvd källare samt en mot denna förande smal gång, vilken senare blottats vid en av hmanuensen Alfred Edle företagen undersökning för ett antal år sedan. Källaren lär däremot ha varit synlig så långt tillbaka man minns. Avsikten med undersökningen var att söka fastställa byggnadens plan och karaktär.

Tyvärr visade det sig, att endast obetydliga rester av byggnaden bevarats trots på sina ställen ganska imponerande raslager. Av murarna återstodo sålunda endast delar av den östra och några grundstenar från den västra muren. Lyckligtvis voro golven av stabil konstruktion och bevarade i sådan utsträckning, att en relativt tillfredsställande bild av husets grundplan kunde erhållas. Efter utgrävningen, som endast var partiell, uppfördes en kallmurad stödmur under källarens valv och de upptagna schakten fylldes åter.

Byggnaden har varit orienterad ungefär i öster - väster med ingång på östra gaveln. Partiet framför denna gavel var belagt med kalkstenshällar. Mitt framför ingången låg en bildsten, som från basen till hjässan mätte 2,60 m. Bildsidan var vänd uppåt och blanksliten. Stenen restes med riksantikvariens medgivande omedelbart invid ruinen. Ingången, som låg något förskjutet mot söder från mittaxeln räknat har haft parallella sidor och mätte 1,05 m. i bredd. Ett stycke av tröskelsetnen var bevarat. Murpartiet söder om ingången stod på insidan kvar upp till fyra skifts eller en dryg meters höjd. Murens tjocklek uppgick till

1,03 m. I hörnen vid ingångarna voro stenarna väl huggna, medan övrig mursten blott tuktats. Materialet var kalksten. Den syd-östra hörnstenen var bortbruten, men den nordöstra fanns ännu kvar. Liksom hörnstenarna vid ingången var den huggen och saknade putsrand. Vissa omständigheter tyda på att den förskjutits något från sin ursprungliga plats. Till detta återkommer jag längre fram. Redan här må emellertid påpekas, att grundstenen under hörnstenen låg 20 cm. högre än övriga grundstenar. Gavelns bredd mätt efter hörnstenens nuvarande plats uppgår till 8,03 m. Då av västra gavelmuren endast några grundstenar bevarats, kan husets längd ej exakt anges. Den bör emellertid ha uppgått till mellan 13,10 och 13,20 m.

Byggnaden har varit indelad i två rum, en ganska smal förstuga i öster samt en rymlig stuga innanför denna. Skiljemuren mellan rummen är bortbruten. Dess läge och ungefärliga tjocklek anges emellertid av de i båda rummen väl bevarade golven. Dessa golv bestå av ett tjockt lager kalkbruk gjutet på ett underlag av knytnävstora och något större kullerstenar. Medan den i murarna ingående stenen utgjort ett begärligt byggnadsmaterial, som kommit till användning i närliggande byggnader, ha golven befunnits omöjliga att utnyttja och därför blivit skonade.

Med säkerhet har förbindelse existerat mellan förstugan och stugan, ehuru nu inga spår därav kunde iakttagas. I förstugans norra del har nedgången till källaren varit belägen. Den kan ha varit anordnad på åtminstone två sätt. Antingen har den haft formen av en i den för-tjockade yttermuren inbyggd trappa eller har gången legat öppen inne i rummet och yttermuren haft normal bredd.

Källarens tunnvalv har vederlag i norr och söder. I östra muren bredvid ingången finnas lämningar efter ett väggskåp. Högsta höjden från golv till valvhjassa uppgår till 1,50 m.

I stugans nord-östra hörn till höger om ingången har en eldstad varit belägen. Detta framgick av ett lager bränd lera, som där täckte ett kvadratisk område med 2 m:s sida. Utmed eldstadens södra kant fanns ännu ett par begränsande stenar. Det egendomliga är, att eldstaden varit belägen ovanpå källarvalvet och haft samma storlek som detta. Källaren skjuter åtminstone delvis in under norra yttermuren, vilket antyder att också den bakugn, som säkerligen varit kombinerad med eldstaden till någon del varit infälld i muren, såsom fallet varit i flera andra medeltidshus på Gotland. Vid eldstadens södra sida funnos rester av en liten askgruva.

Stugans golv har liksom förstugans varit gjutet av kalkbruk och sten. I öster - väster löper genom rummet en ett skift hög /15 cm./ mur delande rummet i tvenne hälfter med golvet i den norra halvan liggande i jämnhöjd med tvärmurens översida, alltså 15 cm. högre än i den södra halvan. Framme vid eldstaden synes en utjämning av golvnivåerna ha ägt rum. Båda golven luta utåt. Vad denna egendomliga anordning haft för ändamål är f.n. omöjligt att säga, men säkert är, att den är ursprunglig. En undersökning företogs i utkanten av den norra golvhalvan för att utröna, huruvida rester av ett äldre golv existerade under det nuvarande, men resultatet blev negativt. Den lägre golvhalvan har emellertid vid något tillfälle pågjutits med sten och kalkbruk upp till en mot golvet i den norra svarande höjd, men denna gjutning skilde sig tydligt från den underliggande genom sin betydligt sämre kvalitet.

Den norra golvdelen var 25 cm. smalare än den södra. Den var tydligt begränsad mot norr, ehuru yttermuren fullständigt brutits bort. Om man antar, att denna mur haft samma bredd, som övriga murar, å vilka ifrågavarande mått kunnat fastställas, alltså 1 - 1,05 m., kan den ej ha löpt i en rak linje mot den nord-östra hörnstenen, där den nu ligger. Förutsätta vi emellertid att muren haft den sträckning, som den norra rumshalvans golv utvisar och löpt i rak linje från öster till väster, kommer man till det resultatet, att den nord - östra hörnstenen förskjutits c. 45 cm. mot norr från sin ursprungliga plats. Till fullkomlig visshet i denna fråga torde man ej kunna komma.

Under utgrävningen påträffades en del arkitekturdetaljer av huggen kalksten, vilka återgivits på uppmätningen i skala 1:10. Bland dessa förtjänar särskilt omnämnas nr. 1, som utgjort framstycke till en spis. Hällen var nu bruten i två delar, vilka båda påträffades ovanpå ruinkullen. Det är av denna anledning ovisst, om de från början tillhört denna byggnad. Hällen har en heller kunnat inpassas vid den framgrävda eldstaden. Hällar av samma slag ha i sommar påträffats vid medeltids- huset vid Roes i Öja, prästhuset vid Bunge kyrka och vid Fardume i Rute. Övriga fynd, vilka tillförts Gotlands Fornsals samlingar, ha förtecknats i särskild bilaga.

I orten saknas i det närmaste fullständigt traditioner om ruinen. Källaren har benämnts "Munkkällaren" och skall genom en gång ha stått i förbindelse med ruinen vid Fardume i samma socken. Denna tradition torde på sin höjd vara 100 år gammal. En ännu i socknen levande kvinna Olivia Hedberg, f. 1846, har berättat för mig, att hennes farfader, som

som torde ha varit född omkr. 1780, hade en syster, som tjänat i det hus, som nu undersökts. Gården kallades "Lagarde" och skulle ha varit en vanlig bondgård av normal storlek. Den torde ha övergivits i slutet av 1700-talet. Vid laga skifte 1841 tillkom den nuvarande vägen, som skär över ruinens SV hörn. Den gamla vägens sträckning kan ännu skönjas i ängen S om ruinen.

Visby den 23 oktober 1941

Vördsamt

Gunnar Svahnström
Gunnar Svahnström

Bifogas:

16 fotografier (negativen förvaras i Gotlands Fornsal)

fyndförteckning

F Y N D F Ö R T E C K N I N G.

Fynd gjorda vid sållning av jordhög, uppkastad vid den tidigare undersökningen:

4 bronsbleck, ornerade.

1 nål av ben med platt huvud, ornerat med koncentriska cirklar.

Fynd kring härden:

1 sländtrissa av ben.

9 skärvor av stengods.

1 bryne av sandsten.

1 bronsbleck.

Fynd från det övre golvet:

1 sländtrissa av bly med runtecken.

1 tärning av ben.

1 pärla av ben, profilerad.

1 fragm. av dubbelkam av ben.

1 sländtrissa av sten.

Fynd från källargången:

1 del av bildsten.

Fynd utan närmare angiven fyndplats:

3 brynen av sten. *(1 bryne hämtat vid kartologiseringen G. S. m)*

1 rund stenskiva, rått tillhuggen.

1 sölja av brons, utan nål.

1 handtag av järn, fragmentariskt.

1 fönsterhake /?/ av järn. *(hämtat som ovan)*